

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК КЛІНІКО-ПСИХОПАТОЛОГІЧНИХ ТА ПСИХОСОЦІАЛЬНИХ ЧИННИКІВ В ГЕНЕЗІ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕЗАДАПТАЦІЇ У МОЛОДІ

Вінницький національний медичний університет ім. М. І. Пирогова

Подано результати психодіагностичного обстеження 120 студентів Вінницького національного медичного університету, серед яких 67 мали проблеми із соціальною адаптацією. Визначено клініко-психопатологічні й психосоціальні чинники, а також їх взаємозв'язки у генезі соціальної дезадаптації. Отримані результати лягли в основу розробки комплексної програми психокорекції і психопрофілактики соціальної дезадаптації у студентській молоді.

Ключові слова: соціальна дезадаптація, студентська молодь, клініко-психопатологічні і психосоціальні чинники.

Збереження та зміцнення здоров'я підлітків є пріоритетною проблемою сучасної системи охорони здоров'я. У зв'язку з погіршенням екологічної обстановки, соціально-економічних умов життя, зниженням благоустрою погіршується здоров'я населення в цілому, а також окремих його груп. Особливо це впливає на стан здоров'я підлітків, відхилення в якому від норми у молодому віці в подальшому знижує їхні можливості щодо реалізації основних біологічних та соціальних функцій.

Аналіз стану здоров'я дітей та підлітків за останні десятиріччя свідчить про зростання захворюваності, в структурі якої одне із провідних місць посідають психічні розлади. Особливу тривогу викликає різке збільшення серед молоді межевої психічної патології, де важлива роль належить соціальній фобії. Однак до нинішнього часу не уточнено причини та механізми розвитку соціальної фобії, а тому і не розроблено психокорекційні та психопрофілактичні аспекти соціальної дезадаптації, яку вона обумовлює.

Отже, метою цієї роботи було дослідження взаємозв'язку клініко-психопатологічних та психосоціальних чинників у генезі соціальної дезадаптації молоді для визначення мішеней подальшої медико-психологічної роботи з даним контингентом.

Упродовж 2011–2014 рр. нами було обстежено 120 осіб молодого віку — студентів I–II курсів Вінницького національного медичного університету.

Наявність проявів соціальної фобії як маркера соціальної дезадаптації діагностувалася за допомогою шкали соціальної тривоги М. Лібовіца (LSAS) [1], яка мала на меті визначити ставлення підлітків до вказаних 24 соціально зумовлених ситуацій. За 4-бальною системою підлітком проводилась оцінка за графами: страх та тривога при зіткненні з певною ситуацією й уникнення зазначеної ситуації.

Респонденти, у яких за результатами анкетування були встановлені субклінічні прояви соціальних фобій, становили основну групу А (63 особи). Респонденти, які за результатами анкетування виявилися стійкими до соціальних фобій, становили групу порівняння Б (57 осіб). За шкалою LSAS у молоді із субклінічними проявами соціальних фобій середній сумарний бал вираженості страху — $54,4 \pm 0,6$, середній сумарний бал уникнення фобічної ситуації — $56,3 \pm 0,6$, що достовірно перевищує аналогічні показники, отримані у здорової молоді ($38,1 \pm 0,5$ та $40,8 \pm 0,7$ бала відповідно, $p < 0,001$).

Клініко-психопатологічні чинники соціальної дезадаптації визначали, окрім шкали М. Лібовіца, за показниками реактивної та особистісної тривожності (методика Ч. Д. Спілбергера — Ю. Л. Ханіна) і рівнем самооцінки депресії (методика В. Зунге) [1].

Психосоціальні чинники виявляли з використанням опитувальника «Ступінь задоволеності власним функціонуванням у різних сферах» І. Колер в адаптації Б. Д. Карвасарського (для встановлення джерел труднощів функціонування) [2], методики діагностики соціально-психологічної адаптації К. Роджерса — Р. Даймонда і рівня соціальної фрустрації Л. І. Вассермана [1], опитувальника емоційного інтелекту Н. Холла [3], шкали психосоціального стресу Л. Рідера [4].

Взаємозв'язок клініко-психопатологічних та психосоціальних чинників визначали через наявність стохастичних (кореляційних) зв'язків між зазначеними показниками та аналізу їх тісноти.

Взаємозв'язок показників соціально-психологічної адаптації за ступенем вираженості показників шкали М. Лібовіца та джерел труднощів функціонування (опитувальник «Ступінь задоволеності власним функціонуванням у різних сферах») наведено у табл. 1.

Таблиця 1

Взаємозв'язок показників соціально-психологічної адаптації за ступенем вираженості показників шкали М. Лібовіца та джерел труднощів функціонування (опитувальник І. Колер)

Вираженість показників соціально-психологічної адаптації	Джерела труднощів функціонування		
	взаємини з родичами	професійна сфера	соціально-на сфера
<i>Страх або тривога</i>			
Слабко	$p > 0,1$	$p < 0,05$	$p < 0,05$
Помірно	$p > 0,1$	$p < 0,05$	$p < 0,01$
Виражені різко	$p > 0,1$	$p < 0,01$	$p < 0,001$
<i>Уникнення ситуації</i>			
Слабко (іноді)	$p > 0,1$	$p < 0,05$	$p < 0,05$
Помірно (часто)	$p > 0,1$	$p < 0,05$	$p < 0,01$
Виражені різко (як правило)	$p > 0,1$	$p < 0,01$	$p < 0,001$

Примітка. $p > 0,1$ — статистично достовірних відмінностей (зв'язків) не виявлено; $p < 0,05$ — статистично достовірні (значущі) відмінності (зв'язки); $p < 0,01$ — відмінності (зв'язки) на високому науковому рівні статистичної значущості; $p < 0,001$ — відмінності (зв'язки) на абсолютному рівні статистичної значущості. Те саме у табл. 2–6.

Отже, в цілому у респондентів групи А страх або тривогу у взаєминах із родичами як джерело труднощів функціонування не виявлено. Така ситуація виявлена й щодо уникнення ситуації відносно взаємин із родичами. У цілому на високому науковому рівні та/або на абсолютному рівні статистичної значущості встановлено зв'язок між страхом та тривогою або уникненням ситуації у помірному та різко вираженому ступенях у професійній та соціальній сферах.

Взаємозв'язок показників соціально-психологічної адаптації (за методикою К. Роджерса — Р. Даймонда) та шкалою М. Лібовіца наведено у табл. 2.

В обстежених групи А на високому науковому рівні та/або абсолютному рівні статистичної значущості виявлено зв'язок страху або тривоги із дезадаптивністю, неприйняттям себе, неприйняттям інших, емоційним дискомфортом, високим внутрішнім контролем, підлеглістю, ескапізмом. Як бачимо, цей зв'язок виявлено на рівні помірно або різко вираженого страху чи тривожності. Подібна ситуація склалася й між уникненням ситуації та показниками дезадаптивності, неприйняття себе, неприйняття інших, емоційного дискомфорту, високого внутрішнього контролю, підлеглості, ескапізму у вигляді «часто» або «як правило».

Таблиця 2

Взаємозв'язок показників соціально-психологічної адаптації за методикою К. Роджерса — Р. Даймонда та шкалою М. Лібовіца

Показники соціально-психологічної адаптації	Ступінь вираженості (%)							
	страх або тривога				уникнення ситуацій			
	1	2	3	4	1	2	3	4
Адаптивність	$p > 0,1$	$p > 0,1$	$p > 0,1$	$p > 0,1$	$p > 0,1$	$p > 0,1$	$p > 0,1$	$p > 0,1$
Дезадаптивність	$p > 0,1$	$p > 0,1$	$p < 0,01$	$p < 0,01$	$p > 0,1$	$p > 0,1$	$p < 0,01$	$p < 0,01$
Неправда –	$p > 0,1$	$p > 0,1$	$p > 0,1$	$p > 0,1$	$p > 0,1$	$p > 0,1$	$p > 0,1$	$p > 0,1$
Неправда +	$p > 0,1$	$p > 0,1$	$p > 0,1$	$p > 0,1$	$p > 0,1$	$p > 0,1$	$p > 0,1$	$p > 0,1$
Прийняття себе	$p > 0,1$	$p > 0,1$	$p > 0,1$	$p > 0,1$	$p > 0,1$	$p > 0,1$	$p > 0,1$	$p > 0,1$
Неприйняття себе	$p > 0,1$	$p > 0,1$	$p < 0,01$	$p < 0,01$	$p > 0,1$	$p > 0,1$	$p < 0,01$	$p < 0,01$
Прийняття інших	$p > 0,1$	$p > 0,1$	$p > 0,1$	$p > 0,1$	$p > 0,1$	$p > 0,1$	$p > 0,1$	$p > 0,1$
Неприйняття інших	$p > 0,1$	$p > 0,1$	$p < 0,01$	$p < 0,01$	$p > 0,1$	$p > 0,1$	$p < 0,01$	$p < 0,01$
Емоційний комфорт	$p > 0,1$	$p > 0,1$	$p > 0,1$	$p > 0,1$	$p > 0,1$	$p > 0,1$	$p > 0,1$	$p > 0,1$
Емоційний дискомфорт	$p > 0,1$	$p > 0,1$	$p < 0,01$	$p < 0,01$	$p > 0,1$	$p > 0,1$	$p < 0,01$	$p < 0,01$
Внутрішній контроль	$p > 0,1$	$p > 0,1$	$p < 0,001$	$p < 0,001$	$p > 0,1$	$p > 0,1$	$p < 0,001$	$p < 0,001$
Зовнішній контроль	$p > 0,1$	$p > 0,1$	$p < 0,01$	$p < 0,01$	$p > 0,1$	$p > 0,1$	$p < 0,01$	$p < 0,01$
Домінування	$p > 0,1$	$p > 0,1$	$p > 0,1$	$p > 0,1$	$p > 0,1$	$p > 0,1$	$p > 0,1$	$p > 0,1$
Підлеглість	$p > 0,1$	$p > 0,1$	$p < 0,01$	$p < 0,01$	$p > 0,1$	$p > 0,1$	$p < 0,01$	$p < 0,01$
Ескапізм	$p > 0,1$	$p > 0,1$	$p < 0,01$	$p < 0,01$	$p > 0,1$	$p > 0,1$	$p < 0,01$	$p < 0,01$

Примітка. Страх або тривога: 1 — відсутні; 2 — слабо виражені; 3 — виражені помірно; 4 — виражені різко. Уникнення ситуацій: 1 — ніколи, 2 — інколи, 3 — часто, 4 — як правило.

Таблиця 3

Взаємозв'язок показників соціальної фобії (шкала М. Лібовіца) та соціальної фрустрації (методика Л. Вассермана)

Соціальна фрустрація	Показники тривоги при соціальній фобії	
	тривога уявлення	тривога соціальної взаємодії
Цілком задоволений	$p > 0,1$	$p > 0,1$
Скоріше задоволений	$p > 0,1$	$p > 0,1$
Запитання неможливо поставити	$p < 0,05$	$p < 0,05$
Скоріше незадоволений	$p < 0,05$	$p < 0,05$
Цілком незадоволений	$p < 0,001$	$p < 0,001$

Взаємозв'язок показників соціальної фобії (шкала М. Лібовіца) та соціальної фрустрації відображено у табл. 3.

Дані табл. 3 свідчать, що у респондентів групи А виявлено зв'язок на абсолютному рівні статистичної значущості та/або статистично достовірні (значущі) відмінності (зв'язки) між тривогою уявлення та тривогою соціальної взаємодії та повною незадоволеністю або скоріше незадоволеністю. Можна зазначити, що при соціальній фобії тривога уявлення та тривога соціальної взаємодії виникають за наявності соціальної фрустрації на рівні скоріше незадоволеності та цілковитої незадоволеності.

Взаємозв'язок показників соціально-психологічної адаптації (шкала К. Роджерса — Р. Даймонда) та рівня депресії (методика В. Зунге) відображено у табл. 4.

У цілому в обстежених групи А виявлено взаємозв'язок між депресією на рівні легкої депресії ситуційного або невротичного генезу та

Таблиця 4

Взаємозв'язок показників соціально-психологічної адаптації (шкала К. Роджерса — Р. Даймонда) та рівня депресії (методика В. Зунге)

Показники соціально-психологічної адаптації	Показники рівня депресії		
	легка депресія ситуційного або невротичного генезу	субдепресивний стан або маскована депресія	істинний депресивний стан
Адаптивність	$p > 0,1$	$p > 0,1$	$p > 0,1$
Дезадаптивність	$p < 0,01$	$p > 0,1$	$p > 0,1$
Неправда –	$p > 0,1$	$p > 0,1$	$p > 0,1$
Неправда +	$p > 0,1$	$p > 0,1$	$p > 0,1$
Прийняття себе	$p > 0,1$	$p > 0,1$	$p > 0,1$
Неприйняття себе	$p < 0,01$	$p > 0,1$	$p > 0,1$
Прийняття інших	$p > 0,1$	$p > 0,1$	$p > 0,1$
Неприйняття інших	$p < 0,01$	$p > 0,1$	$p > 0,1$
Емоційний комфорт	$p > 0,1$	$p > 0,1$	$p > 0,1$
Емоційний дискомфорт	$p < 0,01$	$p > 0,1$	$p > 0,1$
Внутрішній контроль	$p < 0,001$	$p > 0,1$	$p > 0,1$
Зовнішній контроль	$p < 0,01$	$p > 0,1$	$p > 0,1$
Домінування	$p > 0,1$	$p > 0,1$	$p > 0,1$
Підлеглість	$p < 0,01$	$p > 0,1$	$p > 0,1$
Ескапізм	$p < 0,01$	$p > 0,1$	$p > 0,1$

Таблиця 5

Взаємозв'язок показників реактивної та особистісної тривожності (методика Ч. Д. Спілберґера — Ю. Л. Ханіна) та емоційного інтелекту (методика Н. Холл)

Рівень показників тривожності	Показники емоційного інтелекту				
	емоційна обізнаність	управління емоціями	самотивація	емпатія	розпізнавання емоцій інших
<i>Реактивна (ситуційна)</i>					
Низький	$p > 0,1$	$p > 0,1$	$p > 0,1$	$p > 0,1$	$p > 0,1$
Середній (оптимальний)	$p < 0,1$	$p < 0,1$	$p < 0,1$	$p < 0,1$	$p < 0,1$
Високий	$p < 0,001$	$p < 0,001$	$p < 0,001$	$p < 0,001$	$p < 0,001$
<i>Особистісна</i>					
Низький	$p > 0,1$	$p > 0,1$	$p > 0,1$	$p > 0,1$	$p > 0,1$
Середній (оптимальний)	$p < 0,1$	$p < 0,1$	$p < 0,1$	$p < 0,1$	$p < 0,1$
Високий	$p < 0,001$	$p < 0,001$	$p < 0,001$	$p < 0,001$	$p < 0,001$

Взаємозв'язок показників психосоціального стресу (шкала Л. Рідера) та соціально-психологічної адаптації (шкала К. Роджерса — Р. Даймонда)

Показники психосоціального стресу (рівень)	Показники соціально-психологічної адаптації								
	адаптивність	дезадаптивність	прийняття себе	неприйняття себе	прийняття інших	неприйняття інших	емоційний комфорт	емоційний дискомфорт	ескапізм
Високий	$p < 0,05$	$p < 0,01$	$p < 0,05$	$p < 0,01$	$p < 0,05$	$p < 0,05$	$p < 0,01$	$p < 0,01$	$p < 0,01$
Середній	$p > 0,1$	$p > 0,1$	$p > 0,1$	$p > 0,1$	$p > 0,1$	$p > 0,1$	$p > 0,1$	$p > 0,1$	$p > 0,1$
Низький	$p > 0,1$	$p > 0,1$	$p > 0,1$	$p > 0,1$	$p > 0,1$	$p > 0,1$	$p > 0,1$	$p > 0,1$	$p > 0,1$

показниками соціально-психологічної адаптації, а саме: дезадаптивністю, неприйняттям себе, неприйняттям інших, емоційним дискомфортом, високим внутрішнім контролем, підлеглістю, ескапізмом. Цей зв'язок встановлено на високому науковому рівні та/або абсолютному рівні статистичної значущості.

Взаємозв'язок показників реактивної та особистісної тривожності (методика Ч. Д. Спілбергера — Ю. Л. Ханіна) та емоційного інтелекту (методика Н. Холл) подано у табл. 5.

У респондентів групи А показники реактивної та особистісної тривожності на високому рівні мали зв'язок на абсолютному рівні статистичної значущості із показниками емоційного інтелекту. У свою чергу показники реактивної та особистісної тривожності на середньому рівні мали зв'язок на рівні статистичної тенденції. Статистично достовірних відмінностей (зв'язків) між низьким рівнем тривожності та показниками емоційного інтелекту не виявлено.

Взаємозв'язок показників психосоціального стресу (шкала Л. Рідера) та соціально-психологічної адаптації (шкала К. Роджерса — Р. Даймонда) відображено у табл. 6.

В обстежених групи А взаємозв'язок показників психосоціального стресу та соціально-психологічної адаптації визначено на рівні статистично

достовірних (значущих) та на високому науковому рівні статистичної значущості серед усіх показників обох шкал. Треба також зазначити, що всі виявлені взаємозв'язки у респондентів були із високим рівнем психосоціального стресу.

Отримані дані було покладено нами в основу розробки комплексної програми психокорекції і психопрофілактики соціальної дезадаптації серед студентської молоді.

Список літератури

1. Райгородский Д. Я. Практическая психодиагностика. Методики и тесты / Д. Я. Райгородский.— Самара: Бахрах-М, 2008.— 672 с.
2. Карвасарский Б. Д. Клиническая психология / Б. Д. Карвасарский, М. Пере; под ред. Б. Д. Карвасарского.— 2-е изд.— СПб.: Питер, 2007.— 960 с.
3. Диагностика «эмоционального интеллекта» (Н. Холл) / Н. П. Фетискин, В. В. Козлов, Г. М. Мануйлов // Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп.— М.: Изд-во Института психотерапии, 2002.— С. 57–59.
4. Оцінка психосоціальних чинників ризику розвитку хвороб системи кровообігу у пацієнтів первинної ланки медико-санітарної допомоги (метод. рек.) / В. М. Корнацький, М. В. Маркова, Н. М. Степанова, В. В. Бабич.— К., 2007.— 14 с.

ВЗАИМОСВЯЗЬ КЛИНИКО-ПСИХОПАТОЛОГИЧЕСКИХ И ПСИХОСОЦИАЛЬНЫХ ФАКТОРОВ В ГЕНЕЗЕ СОЦИАЛЬНОЙ ДЕЗАДАПТАЦИИ У МОЛОДЕЖИ

Д. П. СЛОБОДЯНЮК

Представлены результаты психодиагностического обследования 120 студентов Винницкого национального медицинского университета, среди которых у 67 были проблемы с социальной адаптацией. Определены клинико-психопатологические и психосоциальные факторы, а также их взаимосвязи в генезе социальной дезадаптации. Полученные результаты легли в основу разработки комплексной программы психокоррекции и психопрофилактики социальной дезадаптации у студенческой молодежи.

Ключевые слова: социальная дезадаптация, студенческая молодежь, клинико-психопатологические и психосоциальные факторы.

**RELATIONSHIPS OF CLINICAL PSYCHOPATHOLOGICAL AND PSYCHOSOCIAL FACTORS
IN THE ORIGIN OF SOCIAL EXCLUSION IN YOUTH**

D. P. SLOBODIANIUK

The author presents the findings of psychodiagnostic survey of 120 students of Vinnitsa National Medical University, of them 67 having problems with social adaptation. Clinical and psychopathological and psychosocial factors and their interaction in development of social exclusion were determined. The obtained findings were used to work out a comprehensive program of psychocorrection and psychoprevention of social exclusion in students.

Key words: social exclusion, young students, clinical psychopathological and psychosocial factors.

Надійшла 30.01.2015